

Brève histoire des empires

Resum del llibre de Gabriel Martinez-Gros

Introducció. L'historiador francès Martinez-Gros recupera en aquest llibre la teoria de Ibn Khaldun (1332-1406) sobre els cicles dels imperis. El món en què va viure Khaldun era molt més reduït que l'actual, però no obstant, presenta certes similituds en alguns aspectes amb el nostre. Era un món d'imperis, on la fiscalitat centralitzada de l'estat sobre extensos territoris combinava el refinament de la producció i la garantia d'una certa seguretat als pobres, malalts i orfes. Era un món urbà alliberat de la violència, pacificat per l'autoritat omnipotent dels Estats, però també aclaparats per constants problemes fiscals.

Aquesta pau, element comú entre aquella societat i la nostra, amaga una diferència substancial que és la que posa de relleu Khaldun. El desarmament imposat a la immensa majoria sedentària productora ho ha estat per una minoria violenta que controla l'estat. En realitat la pau és una tirania.

Ibn Khaldun va construir una teoria de la història i de l'estat que estudia l'època que Martinez-Gros proposa d'anomenar «era imperial» que abasta una part important de les poblacions humanes: els 2000 anys entre els últims segles abans de la nostra era i la revolució industrial. Khaldun és reconegut com l'historiador més gran de l'edat mitjana i de l'Islam. No perquè aportés documents nous, sinó perquè va saber, a partir de les fonts ja existents, construir una visió inèdita que posa a la llum uns paisatges històrics, fins aquell moment, totalment desconeguts.

Molt abans de la il·lustració estableix els vincles entre la narració política, l'evolució de les forces socials, i les produccions econòmiques i culturals. Martinez-Gros reivindica la figura de Khaldun, possiblement l'únic gran filòsof de la història que no és d'origen occidental. Es pregunta si som capaços d'agafar-lo seriosament, d'escoltar-lo, de llegir la nostra pròpia societat a la llum de la seva reflexió. Pot Occident deixar en suspens la seva paraula i escoltar-ne un altre? És capaç de considerar, per un instant, que no és sempre el subjecte universal de l'aventura humana? Pot escoltar aquesta explicació vinguda de l'Islam?

En contraposició a la idea de Max Weber, segons la qual l'estat té el monopoli de la violència, entre altres coses també per portar a terme campanyes expansives, Khaldun pensava que l'imperi defensa les seves possessions, només empeny campanyes per descartar perills, refusar coalicions de tribus, però de cap manera per impulsar campanyes en territori dels bàrbars d'on no podria obtenir cap benefici i sí molts costos. En tot cas, intenta atreure als bàrbars que amb certa continuïtat intenten assetjar l'imperi atrets per les seves riqueses. La violència de les tribus frontereres és inseparable del desarmament dels subjectes, o més aviat n'és la conseqüència. És la reducció a la pau de les masses productives que encoratge la brutalitat dels guerrers, és la no-violència que crea la violència.

La teoria de Ibn Khaldun té com a primer objectiu comprendre com es crea la riquesa a les societats agràries establertes després del neolític, on el creixement demogràfic i econòmic és molt feble, sinó nul. L'única manera d'acumular riquesa és, doncs l'acumulació artificial, mitjançant alguna mena d'imposició sobre la població. Khaldun dona el nom d'Estat a la entitat que s'atorga el dret i la força d'imposar un impost. El conjunt d'aquest impost es concentra en un lloc geogràfic -la capital; i en un lloc social - l'elit política que disposa de la força necessària per la imposició de l'impost. Aquesta elit redistribueix el producte de l'impost pel seu confort, el seu plaer, el seu prestigi o la seva curiositat intel·lectual a diferents comerciants, artesans, mercaders, metges, professors. Com més gran és el producte de l'impost més gran és la diversificació i l'especialització dels oficis a la capital, i més importants els increments de la productivitat i la

capacitat d'invenció de noves tècniques.

El creixement de les ciutats mobilitza al mateix temps el treball al camp del qual extreu l'impost, però que li ven també els productes agrícoles i les primeres matèries que necessita. Malgrat l'impost, el camp s'enriqueix i poden satisfer la demanda urbana, fet que permet incrementar la imposició, entrant d'aquesta manera en un cercle virtuós. L'única condició que demana aquest cercle és que la població sigui desarmada. Tot el procés es basa en una desigualtat fundacional, entre elits i subjectes, entre la ciutat i la resta, entre els que recapten l'impost i els que el paguen. L'impost és una humiliació que els homes lliures i armats no tolerarien mai, diu Ibn Khaldun. L'Estat és doncs un procés de civilització en tots els sentits del terme: incrementa la riquesa, la població i la prosperitat, però al mateix temps desarma, redueix a la vida civil: per la força, per descomptat, però també per l'educació i inculcant el respecte a la llei. Ibn Khaldun no dubte pas a dir que entra dins la lògica de l'Estat el difondre la covardia i de combatre tota forma de solidaritat entre els seus súbdits. Anomena «sedentàries» aquestes poblacions, nombroses, relativament pròsperes, desarmades, individualistes i submises a l'impost, que viuen sota el control d'un Estat.

Però l'Estat entra així en una contradicció aparentment insuperable. Necessita una força militar per intimidar els seus pobles, recaptar l'impost, i salvaguardar el seu ramat en front dels predadors exteriors. Però, com trobar aquesta força militar entre els súbdits als que s'ha prohibit el coratge i la solidaritat? L'Estat l'ha de buscar, doncs a fora. A fora vol dir doncs, en els seus confins, en el món de les tribus -aquella part de la humanitat que no viu pas sota el control d'un Estat, que no paga cap impost i que no està desarmat. En aquestes petites entitats d'algunes centenes d'individus a tot estirar alguns milers, la supervivència de cadascun depèn del seu coratge, de la seva capacitat de replicar a qualsevol agressió, i sobretot de la solidaritat dels seus en front dels atacs d'altres clans, de les fams, a la viudetat i a la vellesa. El clan o la tribu completen així les funcions assignades a la societat sedentària a l'Estat. És aquesta força solidària de les tribus -Ibn Khaldun l'anomena *asabiyya*- la que compra l'Estat per garantir totes les funcions de violència (exercit i policia) que necessita. L'Estat reserva les funcions de violència a grups reduïts de soldats o de guerrers que obtenen de les societats tribals, i assigna en canvi la immensa majoria de la seva població a activitats productives. Per Ibn Khaldun no podem parlar d'Estat si aquesta especialització de funcions, productives i no violentes d'una banda, violentes de l'altre no s'ha dut a terme. És el sentit veritable per ell dels termes «beduí» (encarregat de les funcions violentes de l'Estat) i «sedentari» (encarregat de les funcions productives). La ciutat grega no és un Estat atès que els mateixos homes produeixen i combaten.

La contribució a l'Estat de la violència solidària de les tribus es pot fer per la compra de grups mercenaris, però també per invasió. Atretes per la riquesa i el desarmament del món sedentari, les tribus veïnes de les seves fronteres s'agrupen per efectuar l'assalt. La gran dificultat rau precisament en el reagrupament i en trobar un líder comú. En aquesta operació de reagrupament de les tribus, diu Ibn Khaldun, la religió juga sovint un paper decisiu en les terres de l'Islam.

El procés de renovació de la violència solidària es pot fer tant per la compra de mercenaris, com a través d'una invasió, però en qualsevol cas acaben prenen el control del poder. Per definició doncs, les poblacions sedentàries no són les encarregades de designar els seus propis dirigents. Els membres del cercle dirigent que exerceixen les funcions de violència són extrets del món de les tribus, i són per tant estrangeres per les poblacions sedentàries que dominen, que protegeixen i exploten com un ramat.

Però aquesta situació reposa de nou en un desequilibri. Després de convertir-se en rei, el cap de la tribu s'habitua a les costums de l'Estat, del que és a partir d'ara el garant, i comença a desarmar els membres de la seva pròpia tribu, principal obstacle a la recaptació de l'impost i a la afirmació de la

seva monarquia. La solidaritat de la tribu és absorbida pel mode de vida sedentari. En general, després de dos o tres generacions, entre 100 i 120 anys, són suficients per esgotar l'esperit de l'*asabiyya*, la força solidària de la tribu. Però just quan la monarquia triomfa, en el sentit que ha desarmat la pròpia tribu, haurà de recorre als mercenaris per defensar l'Estat fet que provocarà una crisi financera i junt amb la ineficàcia per defensar l'assalt d'una nova *asabiyya* provocarà la seva caiguda.

La segona generació, diu Ibn Khaldun, es conforma a les pràctiques dels fundadors, per pura pietat filial i per por de no canviar res de l'ordenament dels pares, però ja no la comprenen. La tercera generació compren encara menys, i no dubta a canviar un ordre que ja no entén. Les dinasties no pateixen solament en les seves darreres generacions, d'incapacitat militar, sinó també de degeneració de les causes que els han mantinguts vius. La majoria de les vegades moren sense comprendre, satisfetes de llurs feblesa i incrèdules dels seus fracassos.

Però no totes les formacions històriques s'avenen al raonament de Ibn Khaldun. En conjunt els imperis li donen la raó: Roma a l'època imperial, Bizanci, la Xina, l'Imperi Islàmic s'avenen a l'esquema. Inclús quan l'Islam deixarà de ser un imperi després del segle XI, cada Estat Islàmic, per petit que sigui, reconstituirà la estructura imperial: una capital, un territori alimentador (o un comerç) i un entorn de tribus i territoris incontrolats. En canvi, Europa no encaixa en la teoria. Després de la caiguda de Roma, entre el segle VI i el XIV, l'impost de l'Estat desapareix pràcticament. Segons Ibn Khaldun, l'economia d'Europa hauria d'haver presentat els trets característics d'una societat tribal: una població escassa, sense ciutats principals, un extrem fraccionament dels grups i de les regions. Fins l'Alta Edat Mitja l'esquema en part es compleix, però després del segle XI la història d'Europa s'escapa de l'esquema. Es produeix l'impensable: una població nombrosa, una civilització urbana emergent entre els segles XI i XIII sense la restricció exercida per un Estat central despòtic, i sense impost. Aquest misteri hauria de cridar l'atenció dels historiadors occidentals, diu Martínez-Gros. Constitueix, sens dubte, el desmentit més important a la teoria de Ibn Khaldun abans de la modernitat.

A partir del segle XIV i de la institució de l'impost de l'Estat, l'història europea pren alguns colors khaldunians: exercit professional, l'augment dels efectius i la complexitat de l'armament porten cap a un creixement considerable de l'impost als segles XVII i XVIII, creixement dels capitals molt més grans que el creixement de la població, inici de la especialització d'algunes regions d'Europa cap a les funcions militars, com en els mons perifèrics dels imperis. Aquests canvis són reals però limitats. Les elits europees no deixaran mai les funcions de violència en mans dels «bàrbars». Inclús l'Europa més absolutista no va acabar mai el procés de desarmament dels pobles que determina la pertinença al sistema de Ibn Khaldun.

És a la segona meitat del segle XVIII amb el debut de la Revolució industrial a Anglaterra, quan s'atura la rellevància del raonament de Ibn Khaldun: per primera vegada en 2000 anys l'Estat i l'impost no tenen el privilegi i la tasca exclusiva de l'acumulació de la riquesa. La revolució científica allibera un intens progrés tècnic, un creixement demogràfic a un ritme increïble i un immens desenvolupament dels intercanvis. Sorgeixen desenes de metròpolis que no són capitals i per tant el seu creixement no es deu directament a la recaptació de cap impost estatal. Per primera vegada la distinció entre productors i guerrers és abolida. Si Anglaterra conquereix l'enorme continent de la Índia no és gràcies a la ferocitat de les tropes tribals escoceses (o no solament), sinó gràcies a la sedentarietat i a les seves funcions productives: millors canons, millors vaixells, primer el tren i després els avions. Des d'aquest moment, ja no és necessari desarmar la població, atès que l'acumulació de capital i l'augment de la prosperitat no passen exclusivament per la humiliació de l'impost predador.

L'emergència dels imperis tal com la descriu Ibn Khaldun requereix tres condicions: una forta densitat humana, i sovint un ritme de creixement demogràfic força sostingut; un contacte establert entre una ambició beduïna i una conca de població sedentària; finalment la conquesta total del conjunt de terres sedentàries conegudes, de manera que l'imperi tingui per veïns només bàrbars, i que es doni l'intercanvi entre la violència tribal en front de les riqueses materials i simbòliques que produeixen la ciutat i el palau.

Segons Martínez-Gros abans de la meitat del primer mil·lenni abans de la nostra era no existeix una concentració de població i de producció que permetin el sorgiment dels imperis. A partir d'aquest moment la massa crítica de població necessària es dona en dos o tres regions del planeta (el mediterrani i el mitja orient, L'Índia i la Xina). És en aquests territoris fèrtils en homes, en riqueses i en invencions on sorgiran els primers imperis. S'hi mantindran fins l'arribada de la revolució industrial a finals del segle XVIII quan juntament amb l'imperialisme europeu se'n pertorbaren les regles abans d'aniquilar-ne els fonaments.

La segona condició situa el naixement dels imperis als marges immediats de les grans concentracions productives i de les províncies més brillants. L'impuls creatiu dels primers imperis del proxím orient, segons Martínez-Gros, neix a Assíria -el Kurdistan de l'Iraq actuals- i la meseta iraniana. L'imperi xinès sorgeix al nord-oest del país en una terra aspra i pobre, d'un poble acostumat al combat amb els Turcs Xiongnu i que sotmeten en algunes generacions els regnes més poblats i més brillants de la Xina central i orientals, ràpidament reduïts a la condició de sedentaris. El cas de la Índia ens és menys conegut però els que coneixem millor -Els Maurya (segles IV-II abans la nostra era) i els regnes indo-grecs o indo-scythes del Gandhara i del Kushana (segle II abans JC i III abans JC)- emergeixen també d'una invasió estrangera, reeixida o refusada, i del territori de la vall de l'Indus, després del Ganges treballades des d'alguns mil·lennis abans.

Martínez-Gros inclou també Grècia i Roma en la llista dels primers imperis, però per prevenir les possibles crítiques derivades de classificar els grecs i romans com a bàrbars, adverteix que les nocions de sedentarietat i de «tribalitat», la violència i la no violència són nocions relatives. Sempre es pot pujar un grau en la noció de sedentarietat.

Un dels trets més característics de l'imperi es dona quan aquest delimita clarament el seu territori sedentari i el diferencia del món bàrbar. Els imperis romà i xinès no van crear un moviment d'expansió del territori sedentari, però van saber mobilitzar i sense cap dubte amplificar i generalitzar-lo al conjunt del domini que controlaven. En canvi és probable que a l'Índia cap imperi aconseguís unificar per molt temps el nord del país perquè les taques de població densa estaven separades per nombroses regions de tribus.

És en els confins de la sedentarietat i de les tribus que neixen els imperis. En els llocs que aquesta frontera no existeix, l'imperi no veu sinó la pàgina en blanc d'una història que podrà omplir com vulgui.

Les concentracions més fortes de població, en els últims 2000 anys, s'han donat a la Xina, a la Índia i a la zona més difusa del Mitjà Orient i Mediterrani. Durant els llargs segles de l'Alta Edat Mitja, Europa va ser la perifèria de l'imperi oriental, on l'Islam representa la part essencial, i Bizanci la part desapareguda.

Malgrat tot, i en contra del que preveu la teoria de Ibn Khaldun Europa entre el segle X i XIII coneix un creixement important sense l'impuls de cap poder central, mobilitzador dels recursos degut a la seva capacitat fiscal. Les ciutats neixen sense Estat, o casi. La història d'Europa no serà imperial, segons Martínez-Gros.

Conclusions. Per Martínez-Gros la principal conclusió del seu estudi és la expulsió de la violència

que realitza el mecanisme imperial. Tot imperi es compon d'una massa sedentària i productiva central i d'un marge beduí. L'imperi no ataca, defensa la prosperitat i la civilització contra els bàrbars. L'intercanvi necessari que manté amb el món bàrbar és cautelós i maquillat de butlletins de victòria i maquillats de rituals augustes. Com més diferenciades estiguin les funcions de violència i de producció millor s'imposa la dialèctica imperial.

La formació històrica que ha pogut portar millor la lògica imperial ha estat la Xina.

Quan la població i la riquesa d'una província cauen per sota del nivell de rendibilitat de la seva ocupació durable, ha de ser destruïda i abandonada per evitar que d'altres es puguin apoderar dels seus febles recursos.

Martinez-Gros planteja la següent pregunta: L'Islam ha pogut afavorir la violència més que els imperis cristians o xinesos? Aparentment la resposta és positiva. El dret musulmà reconeix a l'Estat islàmic i als pobles musulmans el dret a la guerra defensiva i ofensiva, un dret que el budisme i el cristianisme ignoren. Però en realitat, l'Islam no ha escapat a les regles de funcionament dels imperis. La guerra de Bizanci contra l'Islam en pot ser un exemple, i les invasions mongoles un altre. L'expulsió de la violència és més subtil a l'Islam.

La civilització és desitjable, ens diu Ibn Khaldun, és l'objectiu fascinant on es perden totes les energies naturals que la humanitat extreu de la seva brutalitat primitiva, però es degrada.

No existeixen beduïns sense sedentaris, no existeixen bàrbars sense civilització que els institueix com amenaça i com a guardians en els seus límits; no existeixen minories assignades a la violència sense majories despulades d'ella. És en aquest aspecte que les tribus de Ibn Khaldun són radicalment diferents de les de Lévi-Strauss. El món salvatge, en el sentit que el donava Lévi-Strauss, és un món sense població sedentària veïna que li serveixi de referència o de terra de pillatge.

Europa no s'adiu en general a l'esquema imperial de Ibn Khaldun. Però en quins aspectes s'hi pot assemblar i en quins no? El cristianisme agafat globalment és un imperi. Va néixer a partir de l'imperi romà que va adoptar el cristianisme com a religió oficial. I després de la seva disgregació sempre va conservar l'ambició de restaurar l'autoritat imperial. Aquesta ambició ideològica de restauració és mantinguda per l'Església romana. Però entre el segle VII i el X s'enfronta a una realitat humana escassa, replegada sobre unitats de producció locals i on els centres de gravetat polítics s'allunyen cada vegada més del centre ideològic romà. L'impost de l'Estat ha desaparegut pràcticament.

A partir del segle X Occident coneix un creixement demogràfic i econòmic impressionant, com la Xina contemporània i sembla que també la Índia. Però a Europa a diferència de la Xina i la Índia, el projecte imperial d'occident es trenca a les roques de les ciutats, dels nobles i dels cavallers que refusen els privilegis fonamentals de l'imperi, el desarmament dels subjectes i el pagament dels impostos.

La situació d'occident s'assembla al que els historiadors àrabs anomenen regnes de taifes. Però a Occident aquesta desintegració dura segles. A partir del segle XII i XIII es dona una estabilitat en les dinasties des regnes. Poden haver canvis, però són les mateixes famílies les que es reparteixen els trons a Europa. No es veu com a Xina o dins de l'Islam, pobles desconeguts agafar el control de l'imperi.

L'emperador Xinès, els sultans de l'Islam són en essència d'una natura diferent a la dels seus súbdits. Tenen el comandament de forces estrangeres sobre la població sedentària. En canvi però, el sobirans sorgits de la *asabiyya* tribal, no esdevenen emperadors i guardians de la població sedentària, sinó a canvi d'una veritable conversió, de l'estepa a la ciutat, de la guerra al palau,

d'una mutació genètica que mata la seva descendència després d'algunes generacions. Les vides de les dinasties imperials són curtes si van acompanyades del declivi de la *asabiyya* que els portà al poder.

L'imperi colonial britànic és un imperi en el sentit que hem vist fins aquí? La resposta és doble. El regne de Gran Bretanya no és un imperi. L'atribut imperial per excel·lència, és a dir la solitud, no es dona. Gran Bretanya és al 1914 una de les cinc més grans potències d'Europa, però cap Anglès hauria etiquetat als francesos o als alemanys com a bàrbars. En canvi l'Índia britànica es constitueix en heretera de l'imperi mongol, i més generalment, l'hegemonia britànica a Àsia es pot identificar com un imperi. Els colonitzadors van retrobar espontàniament la postura i el rol dels vells aristòcrates guerrers.

No hi han a Europa exemples de invasions èpiques que escombren la immensitat del Món Antic i que són ben conegudes a la història de l'Islam i la Xina. Europa ha refusat la divisió del sedentarisme i de la tribu, del productor i del violent. La seva història mostra poders d'una sorprenent estabilitat i d'una remarcable modèstia en la seva empresa d'expansió o de conquesta, al menys sobre el continent -només l'expansió colonial hi fa ressonar l'eco de l'imperi.

Després de la Revolució industrial es van trastocar les condicions en què es desenvolupen les condicions de la vida material de les civilitzacions. I posa pràcticament fi (però sens dubte de forma provisional) a la història dels imperis, abolint la distinció fonamental de la teoria de Ibn Khaldun entre productor i guerrer. El ciutadà, triomfa per tot Europa després de 1870 i la generalització del sufragi universal, uneix els drets i els deures del productor i del guerrer quan la pàtria el requereix.

Diu Martínez-Gros que el desarmament de la immensa majoria que imposen els imperis als productors desapareix en el món modern. La violència que estava prohibida a la majoria és retornada a tots.

La celebre frase de Max Weber l'Estat té el monopoli de la violència legítima, es basa en els tres conceptes de «legítima», «monopoli» i «violència». La primera es basa en raons històriques, la segona en la construcció dels Estats que es va produir entre els segles XV i XVIII amb la generalització de l'impost, la domesticació de la noblesa i la professionalització dels exercits. La violència canalitza sobretot la immensa energia bèl·lica que allibera la Revolució industrial i la seva conseqüència política, l'armament dels pobles al segle XIX.

Aquesta definició de l'Estat de Weber pot sorprendre avui en dia, quan estem més pròxims a la moral dels imperis i de la exclusió de la violència que el moment en què la va formular el 1920.

La paradoxa del triomf de l'Estat nacional sobre l'imperi és que cobreix millor les funcions de l'imperi que no pas ho feia el mateix imperi. Amb el servei militar obligatori l'Estat s'allibera del recurs als bàrbars. Els últims pobles de les estepes són reduïts a la sedentarietat.

L'Estat crea la ciutat, afirma Ibn Khaldun, i en l'essencial la història dels imperis l'hi dona la raó. Però després dels dos últims segles, l'economia moderna ha concentrat cada vegada més una part creixent de la població en les ciutats, principalment a les capitals, afavorint la sedentarització, és a dir el control que exerceix l'Estat sobre els individus. Aquesta sedentarització va lligada a l'escolarització. Mantinent el control de l'immens sistema escolar les institucions públiques tenen un control social que cap imperi havia assolit.

Després de la segona guerra mundial, entre 1945 i 1980 es va donar una veritable explosió demogràfica degut a la millora en les condicions sanitàries. El ritme de creixement va passar del 1% el 1900 a 2,1% el 1970. Entre 1970 i 2010 el ritme de creixement a baixat fins al 1,15%. Les causes tècniques han estat sobretot la difusió dels mitjans contraceptius. Però el factor decisiu és el

cost de tenir una criatura. La escolarització universal, la obligació de l'èxit escolar dels infants ha ajudat al projecte de desarmament universal, d'una pau productiva. És l'escola la que confronta a tot arreu els valors del treball i la creació intel·lectual en front de la violència que expulsa.

La humanitat sencera està en camí d'entrar en un sistema de sedentarisme universal. L'alentiment del creixement demogràfic i de l'economia ajudarà en aquest procés. El retorn a un món estable tornarà a donar pertinença a la teoria de Ibn Khaldun.

Dos dels factors que impulsen el creixement econòmic s'han d'afeblir en els propers anys. El primer és l'assoliment del nivell de vida dels països rics per par de les economies emergents. El segon factor, l'alentiment demogràfic comportarà un envelliment de la població.

L'èxit més gran de la humanitat moderna és avui i ho serà més en el futur el seu gran problema. L'envelliment de la població limita la força de treball i deprimeix el consum. En definitiva, l'envelliment amenaça el tercer motor de l'economia, la innovació i la inversió.

Tot i la expansió de la sedentarització i dels murs que s'alcen per impedir l'entrada dels immigrants, tant a Europa com a Amèrica, no es pot parlar encara d'un imperi universal. Els principals trets d'un imperi encara no hi són presents. No existeix un impost mundial, ni una coerció planetària.

Hem de considerar l'Islam, com la barbàrie que amenaça el nostre pacifisme universal? Les evolucions demogràfiques són al mateix temps les causes i els símptomes més clars de la sedentarització. Les terres de l'Islam, contràriament al que sovint es pensa, no escapen a aquesta davallada general de la fecunditat després de 1970. L'Islam no serà el feixisme del segle XXI. El feixisme era un ideologia de masses en temps democràtics convulsos, mentre que l'islamisme es caracteritza pel ferment ideològic que aporta l'aixecament de *minories* jihadistes. Durant 30 anys innumbrables insurreccions de l'Islam sunnita han escombrat el món musulmà. La majoria han fracassat, però han agitat, sinó arruïnat els règims que s'havien format després dels processos d'independència. Més o menys per tot arreu velles bosses de dissidència, que es pensa formaven part d'un passat abolit, s'han reconstituït; i noves tribus solidaries i armades apareixen a les afores de les metròpolis profundament reduïdes al sedentarisme.

El món islàmic no és pas l'únic d'alimentar aquestes pors. A l'Amèrica llatina també passa. Existeixen dos continents llatinoamericans. Un que l'Estat a reduït al sedentarisme i un altre en què mai ha aconseguit posar sota control. A mesura que s'estenia la pau sedentària, reprimia als seus marges els dissidents, que han trobat en el tràfic de drogues, més rarament en la guerrilla revolucionària l'eina d'una estructuració i d'una solida jerarquització tribal.

Joaquim Miquel

Març 2018